

ko vpliva na javno mnenje ob raznih pojavih, kot so epidemije, zgodbe o nadnaravnih bitjih, rasni diskriminaciji in podobno.

Družbene in pravne posledice opravljanja in obrekovanja se kažejo na različne načine. V zadnjem, prav posebej zanimivem poglavju avtorica posebno pozornost posveti še zgodovinskemu pregledu družbenih in kazenskih sankcij za blatenje dobrega imena. Na nekdanja sredstva in načine kaznovanja obrekovanja spominjajo nekateri zanimivi muzejski eksponati (mučilne naprave, opravljalivkine uzde in maske), ohranjeni žal v muzejih izven Slovenije, arhivsko gradivo in številni stari sodni spisi. Današnja civilizacijska stopnja obravnavanja z opravljalivci se zrcali v pravnih predpisih oziroma v kazenskoopravni zakonodaji (Kazenski zakonik), ki opredeljuje kaznivo dejanje zoper dobro ime in čast ter formalne kazni.

Sicer zgoščeno pisanje ilustrirajo zanimive fotografije s ponazoritvijo personifikacije časti in dobrega imena, simbolike govoric, obrekovanja, opravljanja in drugih čustev v renesančnih in baročnih upodobitvah.

Splošno prepoved nadlegovanja in vmešavanja v zasebno življenje posameznika in njegovo družino, napad na osebno čast in ugled ter pravico do zakonskega varstva pred takšnim vedenjem vsebuje tudi *Splošna deklaracija človekovih pravic* v svojem 12. členu. Pa vendar se vsak dan še vedno intenzivno opravljamo, obrekujemo, nadlegujemo in izključujemo drug drugega iz igre življenja. Zakaj to počnemo, si preberite v knjigi doc. dr. Mojce Ramšak *Žrtvovanje resnice*.

Tita Porenta

»Osvobojeni« so gradili

Dokumenti in pričevanja o poveljnih delovnih taboriščih v Sloveniji. Zbral in uredil dr. Milko Mikola. Založilo in izdalo Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, Sektor za popravilo krivic in narodno spravo; Ljubljana 2006. 353 strani.

Knjiga Milka Mikole, do pred letom arhivista v Zgodovinskem arhivu Celje, je razdeljena na tri vsebinske sklope – uvod (razlogi za ustanavljanje delovnih taborišč, predstavitev taborišč za prisilno delo, taborišč za poboljševalno delo in taborišč za družbenokoristno delo), objavo dokumentov o naštetih taboriščih ter pričevanja obsojencev in njihovih svojcev.

S tematiko se je avtor spopadel že večkrat – pri arhivskem delu je odkrival posamezne sodne spise, kot član Komisije za izvrševanje zakona o popravilu krivic se je srečal s pretresljivimi pričevanji in končno sodi na njegovem trenutnem delovnem mestu preučevanje tovrstnih tem med njegove delovne naloge.

Sad tega večletnega dela je pričujoča knjiga, ki napoveduje tudi avtorjevo delo v prihodnosti – orisu delovnih taborišč naj bi namreč sledil še prikaz »koncentracijskih« taborišč in taborišč za otroke poveljnih obsojencev. Napovedani knjigi naj bi temeljili izključno na pričevanjih, ker o tem (v Sloveniji) ni na voljo arhivskih virov (ti so menda v beograjskih centralnih arhivih).

Obstoj delovnih taborišč v Sloveniji je časovno sovpadal z obdobjem najhujšega terorja komunistične oblasti, ki je trajalo od konca vojne leta 1945 pa do začetka petdesetih let. To je obdobje, ki so ga poleg koncentracijskih in delovnih taborišč zaznamovali še množični pomori, nasilni odvzemi premoženja, politični in montirani sodni procesi, izvajanje kolektivizacije, izgoni prebivalcev iz kraja bivanja itd., če naštejemo samo nekatere najhujše oblike nasilja tedanje totalitarne oblasti.

Prva delovna taborišča so že junija 1945 ustanovili za obsojence, ki so jih sodišča obsodila na odvzem prostosti s prisilnim delom. Najprej se se imenovala kazenska taborišča, od začetka 1946 pa zavodi za prisilno delo. Obsojence so hoteli »prevzgojiti« s fizičnim, kulturno-prosvetnim in učnovzgojnim delom.

Prvo kazensko taborišče v Sloveniji je bilo ustanovljeno v Kočevju, zatem pa so bila takšna taborišča ustanovljena še na Teharjah, v Bresternici pri Mariboru in v Studencih pri Mariboru. Taboriščem za prisilno delo so se leta 1949 pridružila še taborišča za poboljševalno delo in taborišča za

družbenokoristno delo, za katera se je v uradni terminologiji tistega časa uporabljal izraz »delovna skupina«. Tovrstna delovna taborišča so nastajala predvsem ob velikih gradbiščih industrijskih in energetskih objektov, kot so bila npr. Tovarna glinice in aluminija v Strnišču pri Ptuj (sedaj Kidričevo), Litostroj v Ljubljani, hidroelektrarna Medvode, hidroelektrarna Moste-Žirovnica itd. S takšno razporeditvijo teh »zajetij« delovne sile so hoteli obsojence vključiti v trud za doseganje ciljev prve petletke – v izgradnjo energetskih in industrijskih objektov (težke industrije). Poleg navedenih delovnih taborišč, ki so bila ustanovljena za moške, so obstajala tudi taborišča za poboljševalno in družbenokoristno delo za ženske, in sicer v Ferdrengu in Rajndolu na Kočevskem, v Škofji Loki in v Rajhenburgu (sedanja Brestanica).

Ta taborišča, ki so jih poleg rednih sodišč polnili tudi upravni organi (nekakšni predniki sodnikov za prekrške), so varovali knojevci, skrb zanje pa je bila naložena notranjemu in ne pravosodnemu ministrstvu. Že tedanja oblast je ugotavljala, da je z ustanovitvijo teh taborišč in možnostjo izrekanja kazni prisilnega dela, spustila duha iz steklenice, saj so posamezniki (in tudi organi) to kazen izrabljali za maščevanje ali pa so na prisilno delo pošiljali ljudi, katerih »prestopki« za ta ukrep sploh niso bili dovolj hudi. Posebno poglavje je bilo pošiljanje na poboljševalno delo v primerih, ki se nam danes zdijo komaj verjetni, ko so na to kazen obsojali (nedolžne) podpornike narodnoosvobodilnega gibanja (celo partizane), povratnike iz nemških taborišč, invalide, nosečnice in bolnike, nesposobne kakršnegakoli fizičnega dela.

V vseh povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji je kazen prisilnega, poboljševalnega in družbenokoristnega dela prestajalo skupaj več kot 15.000 kaznjencev. Samo v taboriščih za prisilno delo je v letih 1945–1946 to kazen prestajalo več kot 6.500 kaznjencev. V tej številki pa niso zajeti obsojenci na prisilno delo, ki so to kazen od leta 1946 dalje, ko so bila kazenska taborišča ukinjena, prestajali v t. i. kazensko-poboljševalnih domovih (KPD). Na prestajanje kazni poboljševalnega dela so sodišča in upravni organi leta 1949 v delovna taborišča poslali 2.709 moških in 839 žensk, naslednje leto pa še 2.610 moških in 658 žensk, ob tem, da je to kazen konec leta 1948 že prestajalo 964 moških in 241 žensk. Na prestajanje kazni družbenokoristne-

ga dela pa so upravni organi (komisije za prekrške) samo v letu 1949 poslali 1.549 kaznjencev. Tako je poleg 6.500 kaznjencev v taboriščih za prisilno delo bilo še več kot 8.000 kaznjencev v taboriščih za poboljševalno in družbenokoristno delo. Kazen pošiljanja na prisilno delo je odpravil kazenski zakonik leta 1951. Veliko večino obsojencev na prisilno, poboljševalno in družbenokoristno delo so predstavljali politični obsojenci, ki jih je bilo, po prepričanju tedanje oblasti, potrebno v delovnih taboriščih prevzgojiti in jim hkrati »privzgojiti pravilen, to je socialistični način oziroma odnos do dela«. Da so v tem »uspeli«, pričajo podatki o udarništvu kaznjencev, ki so za par stokrat presežali dnevne norme in sivili lase drugim delavcem, delali na nezavarovanih in nevarnih gradbiščih ter prezebali v človeka ne vrednih bivališčih. Še ena rdeča Potemkinova vas, kjer so bili pograd ob pogradu nastanjeni kmetje (»kulaki« – nasprotniki kolektivizacije in obvezne oddaje pridelkov), uporniki iz vrst inteligence (Angela Vode, Ljuba Prenner), študentje in dijaki, gospodinje, delavci in obrtniki skupaj s črnoborzijanci, kriminalci, klateži in vlačugami.

O vseh teh delovnih taboriščih se je ohranilo kar dosti arhivskih dokumentov, ki so nastali v zvezi z njihovim ustanavljanjem in upravljanjem. V publikaciji je objavljenih 80 faksimilov tovrstnih dokumentov, katerih izvornike sicer hrani Arhiv Republike Slovenije. Njim je dodano še 30 faksimilov pričevanj nekdanjih obsojencev na prisilno, poboljševalno in družbenokoristno delo, ki se nahajajo v gradivu vladne Komisije za izvrševanje zakona o popravi krivic.

Streznjujoče in žalostno branje za tiste, ki so se ujeli v kolesje tega peklenskega mlina, pa tudi za vse, ki se želijo poučiti o tem, kdaj in kako je slovensko pravosodje izgubilo obraz.

Aleksander Žižek